

**NOXATTIŃ «PALWAN» HÁM «IFTIKOR» SORTLARINIŃ ÓSIP
RAWAJLANIW ÓZGESHELİKLERI**

Qonaqbaev N.S.

2-kurs tayanish doktoranti

*Ilimiy basshı Oserbaeva T.a.x.i.k.,
professor w.w.a.*

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti,

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15644284>

Annotaciya: Qaraqalpaqstanniń shorlangan topıraqlı jerlerindenoxattıń ósip rawajlanıw ózgesheliklerin úyreniw maqsetinde noxattıń “Palwan” hám “Iftikor” sortların apreldin I,II hám III-dekadalarında egip, olardıń paqal biyikligi, rawajlanıw fazalarınıń ótiw ózgesheliklerin anıqlaw ushın noxat sortlarınıń atız kógeriwsheńligi, sortlardıń ósip rawajlanıw dáwirleri dala eginleriniń Mámleketlik sort sınav metodikası menen anıqlandı.Tájiriybede noxat sortlarınıń biyikligi hám olardıń ósiw dinamikası ósimliktiń biologiyalıq ózgesheliklerine hám sırtqı faktorlargá tikkeley baylanıslı bolatuǵınlığı, onıń biyikligi de ósimliktiń tiykarǵı kórsetkishleriniń biri bolıp esaplanatuǵınlığı, noxattıń sortlarınıń ósip rawajlanıwınaegiw múddetlerinińbelgili dárejede tásir etetuǵınlığı anıqlandı.

Kalit sózlar: Shorlangan, topıraq, noxat, sortları, egiw, múddetleri,aprel, dekada,atız, kógeriwsheńlik.

Аннотация: Для изучения особенностей роста и развития нута на засоленных почвах Каракалпакстана сорта нута "Палван" и "Ифтикор" были посеяны в 1-й, 2-й и 3-й декадах апреля. Для определения высоты стебля и характеристик фаз развития сортов была определена полевая всхожесть сортов нута, а также сроки их роста и развития с использованием методики Государственного сортоиспытания. Эксперимент показал, что высота сортов нута и динамика их роста напрямую связаны с биологическими особенностями растения и внешними факторами. Его высота также является одним из основных показателей растения, и сроки посева оказывают определенное влияние на рост и развитие сортов нута.

Ключевые слова: Засоленная почва, нута, сорта, сроки посева, апрель, декада, поле, всхожесть.

Annotation: To study the growth and development characteristics of chickpeas in saline soils of Karakalpakstan, the "Palvan" and "Iftikor" chickpea varieties were sown in the 1st, 2nd, and 3rd decades of April. To determine their stem height and the characteristics of their developmental phases, field germination of chickpea varieties and the growth and development periods of varieties were determined using the State Variety Testing Methodology. The experiment revealed that the height of chickpea varieties and their growth dynamics are directly related to the plant's biological characteristics and external factors. Its height is also one of the main indicators of the plant, and sowing dates have a certain influence on the growth and development of chickpea varieties.

Keywords: Saline soil, peas, varieties, sowing dates, April, decade, field, germination.

Dánli sobıqlı eginlerdiń arasında noxat ósimligi belgili orındı iyeleydi, keyingi jılları Ózbekstan respublikasında noxatqa bolǵan itibar artıp barmaqta.Ózbekstanda noxat azıq awqat,sharwa malların azıqlandıırıw ushın qollanıladı [1]. Noxattıń

“JASLARDIŃ ILIMDE TUTQAN ORNI” atamasındaǵı XV respublikalıq ilimiy teoriyalıq konferenciya

dániniń sapasınıń quramında kóp muǵdarda beloktıń bolawı menen belgilenedi. Noxat belogin jetistiriw qárejetleri az, al gektar esabınan alınıwı bolsa kóp muǵdarda bolıp tabıladı. Awıl xojalıǵı wázirliginiń maǵlıwmatlarına qaraǵanda, Ózbekstandanoxat egiletuǵın майданлар кеңeytirilmekte. Noxat belogi joqarı sapalı, suwda tolıq eriydi, jaqsı sińdiriledi [2]. Noxat belogınan sharwashılıqta toyımlı belok jeminiń deregi retinde paydalanılsa, azıq-awqat sanaatında ekologiyalıq taza ónim alınadı. Noxat egilgen maydanlar topıraqtı taza azot penen támiyinlep topıraq mikroflorasın jaqsılaydı.

Noxat jetistiriwdi jolǵa qoyıw menen belok jetispewshiligi mashqalasın hám sharwa malların sapalı, belokqa bay bolǵan ot shópler menen támiyinlewge erisiw múmkin[3]. Joqarıda keltirilgen máselelerdi jolǵa qoyıw ushın Qaraqalpaqstanınıń Aral boyı shorlanǵan topıraqlı jerlerinde respublikamızdıń hawa rayına say ósetuǵın noxatıń sortlarınıń egiw múddetleriniń eń qolaylı waqıtın anıqlaw talap etiledi, sonıń ushın bizler ilimiy jumısımızdı Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutı tájiriye atızında noxat sortlarınıń ósip rawajlanıwına, zúráát toplawına egiw muddetleriniń tásin uyreniw ushın tájiriye ótkerdik. *Tájiriye maqseti*- noxat sortlarınıń ósip rawajlanıw ózgesheliklerine egiw muddetleriniń tásin uyreniw.

Tájiriye ob’ekti - noxatıń “Palwan” hám “Iftikor” sortları bolıp, egis apreldin I,II hám III-dekadalarda ótkerildi.

Izertlew metodları. Noxat sortlarınıń atız kógeriwshenligi, sortlardıń ósip rawajlanıw dáwirleri dala eginleriniń Mámleketlik sort sinaw metodikası menen anıqlandı. Egisten aldın topıraqtıń shorlanıw dárejesin anıqlaw ushın agroximiyalıq tekseriwlerdi orınlaw boyınsha ulıwma qabıl etilgen metodikalar tiykarında tájiriye maydanshasınan topıraq úlğileri alındı. Alınǵan maǵlıwmatlar tájiriye maydandashamızdaǵı topıraqtıń shorlanıw dárejesi 0,13% bolǵanlıǵın korsetti.

Izertlew nátiyjeleri. Bizler tájiriye barısında(2024-2025jj) laboratoriyalıq kógeriwshenlikti anıqlawushın A.A.Nichiporovich usılınan paydalandıq. 3 kúnнен keyin laboratoriyalıq kógeriwshenlikti anıqlaǵanıımızda Palwan sortında 70 al, Iftikor sortında 78 tuxım kógerip shıqqanlıǵı anıqlandı, 5 kúnнен keyin anıqlaǵanıımızda Palwan sortında 91, Iftikor sortında 99 tuxım kógerip shıqqanlıǵı malim boldı (1-keste,1-súwret) 7 kúnнен keyin kórgenimizdede usı kórsetkishler bolıp, Iftikor sortınıń kógeriwshenlik uqıbı Palwan sortına salıstırǵanda joqarı ekenligi anıqlandı. Bul sort ózgesheligi dep esaplaymız sebebi, sortlar ushın birdey sharayat jaratıldı.

1-keste.Noxatsortlarınıńlaboratoriyalıq kógeriwshenligi,%
(2024-2025jjortasha)

Sort hám úlğiler	Egilgen kún	Kógeriwshen lik 3 künde	Kógeriwshen lik 5 künde	Kógeriwshen lik 7 künde	Laboratoriya kógeriwshen

“JASLARDIŇ ILIMDE TUTQAN ORNI”

atamasındaǵı XV respublikalıq ilimiy teoriyalıq konferenciya

					ligi
Palwan	27.02.	70	91	91	91
Iftikor		78	99	99	99

Atız jaǵdayında kógeriwshenlik 1-egiw múddetinde biraz tómenlew boldı. Palwan sortında 85, Iftikor sortında 88 % boldı (buǵan sebep 2024-jılı aprel ayınıń 1-dekadası dawamında hawa rayınıń salqın bolıwı ($14,3^{\circ}\text{C}$), hám kushli jawın bolıwı tuxımlardıń tolıq kógerip shıǵıwına unamsız tasir etti)

Sortlar arasında ósiw ózgesheliklerine egiw múddetleriniń tásirin úyrengenimizde tómendegidey kórsetkishlerge iye boldıq: kógeriw fazasında sortlar arasında derlik ayırmashılıq bolmay, 10 künde kógerip shıqtı, kógeriw fazasında sortlar arasında morfologiyalıq belgileri boyınsha aytarlıqtay ayırmashılıq bayqalmadı.

1-súwret. Noxat sortlarınıń laboratoriyalıq kógeriwshenligi anıqlanbaqta

10-aprelde egilgen variantta noxat sortları 27-aprel kúni shaqalap basladı. Noxat sortları shaqalaw dáwirinde shaqa sanı boyınsha 1-2 shaqaǵa ózgeris bolǵanı bayqaladı. (súwret-2)

“JASLARDIŃ ILIMDE TUTQAN ORNI” atamasındaǵı XV respublikalıq ilimiy teoriyalıq konferenciya

2-súwret. Noxat sortlarınıń shaqalaw fazasınan kórinis

Noxat sortları kógerip shıqqannan soń 30-32 kúnde gúllep basladı. Gúlleriaq reńde boldı (3-súwret.).

a

b

3-súwret. Noxat sortlarının gúllewi

a-Iftikor sortı, b-Palwan sortı

Aral boyı shorlangan topıraq sharayatında noxat sortlarınıń ulıwma vegetaciyalıq dáwiri 2024 jılı 10-aprelde egilgende Palwan sortında 110 kún, al Iftikor sortında 111 kún bolıp, 1 kún kesh pisti, barlıq variantlarda da Iftikor-sortı 1 kúнге kesh qalıp pisti. Álbette, bul kórsetkishler hawa-rayına qaray ózgerip turadı.

BizlerdiŃ tájiriybemizde hawa-rayı júdá qurđaq hám ıssı bolıp vegetaciya dawiriniŃ tezirek ótiwine múmkishilik jaratıp berdi. Pisiw fazasında Palwan sortı 1-egiw múddeti 72kún, 2-hám 3-egiw múddetleri 74 kún talap etti, Iftikor sortı 1-egiw múddetinde 76 kúndi 2-hám 3-egiw múddetleri 74 kún talap etti. Solay etip Palwan sortı 104-110 kúnde, al Iftikor sortı 105-111 kúnde pisip jetilisip, Palwan sortı Iftikor sortınan barlıq egiw múddetinde tek 1 kúnge tez pisti. Ulıwma, noxat sortlarınıń ósip rawajlanıwına egiw múddetleriniŃ tásiri belgili dárejede bolıp, hawa rayı salqın hám ızđar bolđan 1-egiw múddetinde basqa egiw múddetlerine salıstırđanda fazalar sozılınqırap ótip, hawaniŃ ıssı hám qurđaq bolıwı vegetaciyalıq dáwirdiŃ birqansha qısqarıwına alıp keldi.

JUWMAQLAR

1. Aral boyı shorlanđan topıraqlı jerlerde noxat ósimliginiŃ barlıq baqlawlardađı kórsetkishleri “Iftikor” sortında joqarı bolđanlıđı anıqlandı.
2. Laboratoriyalıq jađdayda Iftikor sortınıŃ kógeriwshenlikuqıbı Palwan sortınasalıstırđandajoqarı ekenligianıqlandı.
3. Shorlanđan topıraqta hawa rayı qurđaq hám ıssı bolđanda vegetaciyalıq dáwirdiŃ belgili dárejege qısqarıwına alıp keledi.

Paydalanılđan ádebiyatlar:

1. Atabaeva X., Oserbaeva T. O‘simlikshunoslik.-Toshkent: Fan vatexnologiyalar, 2018.-B.6-7.
2. D.Ermatova,M.Xamraeva,M.Mallaev. International Seientific-practical conference actual issues of agricultural development problems and solutions, june 6-7,2023
3. Siddiqov R., Mannopova M., Saidov S. Xo‘raki no‘xot // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi.-Toshkent, 2003. -№ 4. –B. 3.